

Середа А. М.

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і теорії держави та права юридичного факультету Запорізького національного університету

МУСУЛЬМАНСЬКЕ ПРАВО У ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ПРАВОВА РЕГУЛЯЦІЯ МІЖСТАТЕВИХ ВІДНОСИН

У період середньовіччя на Сході правова регуляція міжстатевих відносин мала певні особливості, які були обумовлені етнічними і соціокультурними чинниками. Панування соціально-політичних традиційних структур визначало екстремно уповільнений характер еволюції. Норми права засновувалися на релігійних уявленнях і віруваннях, унаслідок чого правові й релігійні норми тісно перепліталися, а часто й збігалися.

У мусульманському світі суворо розрізняються вікові і гендерні ролі. Зігвалтування здавна в ісламському світі вважалося одним із самих принизливих злочинів. У свідомості представників сучасного ісламського фундаменталізму гомосексуальність асоціюється не тільки з порушенням канонічних заборон, але з впливом колоніалізму й у цілому західної культури.

Законодавство на цей рахунок у мусульманських країнах дивилося у період середньовіччя по-різному. Навіть сьогодні продовжують існувати регіональні різниці: у Туреччині, Єгипті й Іраку гомосексуальність кримінально не переслідується, а в Ірані, Пакистані, Афганістані, Саудівській Аравії й у більшості арабських країн вона якмога строго заборонена і карається смертю. При цьому, незалежно від характеру кримінального законодавства, відношення до гомосексуалізму в ісламських країнах дуже вороже.

Мусульманське право вийшло з ісламу - наймолодшої із світових релігій, і, як вже беззаперечно доведено, є зібранням заснованих на релігійних заповідях правил поведінки, в т.ч. й статевої. Згідно з цим шавою сім'ї був чоловік і тільки він вважався людиною, а на

дружин та дочок дивилися як на речі [2, 203]. Шаріат (тобто "намічений", "приписаний" шлях) опирається на Коран та Сунну, а також на збірники так званого Фікха, тобто своєрідні зводи та кодекси ісламського законодавства, вироблені названими вище шйлами, які мають релігійний правовий авторитет і силу закону.

У Корані досить ретельно були розроблені норми, що регулювали питання шлюбно-статевих відносин. Зокрема, як відзначається в "Хідаї", що слово "шлюб" у первісному визначенні означало фізичне сексуальне поєднання. Юридичною мовою цим словом позначався особливого роду приватний договір, який мав на меті узаконити дітородіння [3, 131]. У сурі 4 "Жінки" закріплені норми, що регулюють порядок укладення шлюбу сімейне життя й ін. Так, наприклад, вказується: "Одружуйтеся на тих жінках, хто приймні вам - і двох, і трьох, і чотирьох. А якщо боїтеся, що не будете справедливі, те - на одній або на тих, котрими опанували ваші десниці" [4, 3].

Правовірни мають право узяти до чотирьох законних дружин та необмежене число наложниць. Чоловік завжди має право на розлучення і тим самим на поповнення числа дружин. Жінка права на розлучення не має. Подружня зрада дружини чи наложниці жорстоко карається - за нормами адату зрадниця піддається каменуванню (тобто забиванню камінням). Офіційний шаріат також допускає подібну розправу з невірною жінкою, але для цього вимагаються свідчення кількох сторонніх свідків.

Ісламське право чітко вказує на

обставини, що перешкоджають укладенню шлюбу, до яких Коран відносять такі: 1) наявність близького кровного зв'язку (з рідними по висхідній і спадній лінії); 2) заборона чоловіку на вступ у шлюб із удовою свого батька, діда по батьку, з матір'ю або бабусею його дружини; з дочкою або внучкою його дружини; 3) також чоловіку забороняється одружуватися на жінці, яка вигодувала його своїм молоком, тобто є його молочною матір'ю; 4) розходження у віросповіданні чоловіка й жінки [5, 27 - 28]. При цьому заслуговує на увагу той факт, що якщо чоловік сповідає ісламську релігію, а жінка сповідає багатобожжя, язичество або не має ніякої віри, то це є перешкодою до шлюбу. Втім мусульманин може оженитися на християнці або євреїці за умови, якщо надалі вона прийме іслам.

За шариатом повноліття підлітків настає з настанням статевої зрілості; тобто повнолітніми вважалися - юнаки, що досягли 12-літнього віку, а дівчини - 9-літнього. Утім жінок, в тому числі малолітніх дівчат, родичі часто використовували як товар - продавали, вимінювали, дарували. Згідно зі статтю 19 Корану покаранню підлягають жінки, які "вчиняють мерзенність". Проте, власне визначення "мерзенності" не розкривається. Ст.26 містить норму щодо заборони інцестних стосунків - "не одружуйтеся на жінках, з якими одружені були ваші батьки", а також заборонені шлюби із матерями, сестрами, братами та дочками (ст.27) [6, 184].

В Екклесії ("обрані закони"), що увяляла собою переробку Зводу законів Юстиніана, з їх викладом у короткій і зрозумілій формі, яка була видана в 726 р., повною мірою проявився вплив християнської релігії і моралі. Особливо глибоко християнські ідеї проникнули в шлюбно-сімейне право (титulli I - VII). Так, Екклога ввела невідоме раніше візантійському праву заручення з 7 років. Шлюбний вік був встановлений у 15 років для чоловіків і 13 - для жінок. Було скорочене число законних приводів до розлучення.

Повертаючись до аналізу оригінального тексту цього нормативного документу, ми бачимо, що Екклога містить норми, що звільняють чоловіка від супружніх обов'язків у випадках перелюбства жінки (ст.14 Титулу II), а також забороняють сексуальні відносини як між кровними родичами, так і між родичами церковними (хресні) (ст.2 Титулу II). Норми кримінального права, що містяться в Екклесії (VIII ст.) забороняють як кровозмішення (ст.33 Титулу XVII), так і шлюби між тими, "хто вважається родичами по другому шлюбі - вітчиму з пасербицею, свекру з невісткою, рівно як і батьку з дочкою, сину з матір'ю, двом братам із двома сестрами" (ст.2 Титулу II). Так само існувала кримінально-правова заборона на відомий зв'язок із двома як рідними так і двоюрідними сестрами (ст.33 Титулу XVII), матір'ю і дочкою (ст.34 Титулу XVII). Причому караність кровозмішення була виключно у випаді смертної кари. В переліку покарань за злочини домінували жорстокі заходи: відрізання носа і язика, осліплення, відрубування кінцівок. Проте, в ряді випадків допускалася заміна членоушкодження високими грошовими штрафами. У цілому, Титул XVII "Покарання за злочини" безпосередньо містить кримінально-правову оцінку злочинам проти моральності. Так, ст.19 одруженому чоловіку забороняє розпусту, за що він підлягає покаранню у виді 12 ударів. При цьому неодружений чоловік, що займається розпустом одержує вдвічі менше ударів - тільки 6. Крім того, одруженим чоловікам забороняється вступати в зв'язок як зі своєю рабинею (ст.21), так і з чужою (ст.22). При цьому у другому випадку винний піддавався більш суворому покаранню.

Сексуальні відносини з черницею кваліфікуються як образа Церкви Божої. У цьому випадку законодавець не розрізняє такі відносини на вчинені за обоюдною згодою чи із застосуванням насильства. За вчинення такого злочину як винний чоловік, так і сама

черниця (ст.23), а також за викрадення як черниці, так і світської дівчини з метою її згвалтування (ст.24), згвалтування дівчини (ст.30), безчестя чужої нареченої, "навіть з її згоди" (ст.32), вступ у сексуальні відносини з замужною жінкою (ст.27), незаміжною хрещеницею (ст.25) піддавалися такому виду покаранню як відрізання носа. А у випадку якщо хрещениця до того ж була одружена як додаткове покарання винний чоловік "підлягав сильному покаранню батогами" (ст.26). Крім того, чоловік, що збезчестив неповнолітню, тобто у віці до 13 років, піддавався також обрізанню носа. Але, крім цього покарання, додатково передбачалася майнова відповідальність у виді передачі половини свого майна потерпілій (ст.31).

Особлива увага в Еклезії приділено правовому впливу на сексуальні перекручення. Так, "скотолозтво карається оскіпленням" (ст.39). А як активні, так і пасивні учасники мужолозства "караються мечем". Адже "якщо буде виявлено, що в якості пасивної сторони беруть участь малолітні у віці до 12 років, те це їм прощається, тому що вони через малолітство не знали, що з ними робити" (ст.38) [1, 235]. Таким чином, ми бачимо, що така ознака як застосування насильства в цьому складі злочину Еклезії відсутня. Тому у випадках здійснення мужолозства, із застосуванням насильства до пасивної сторони, останній потерпілим не вважається, а, більш того, несе відповідальність нарівні з гомосексуаліс том-гвалтівником.

Існують різні погляди щодо позашлюбних сексуальних стосунків чоловіків у мусульманському світі в досліджуваній період. Так одні автори вважають, що чоловікові, окрім чотирьох жінок, можна було мати певну кількість наложниць з рабниць [7, 426]. Інші - висловлюють ствердження щодо існування заборон з примушування рабниць до співжиття [8, 276].

Тяжким релігійним гріхом вважався перелюб, вчинення якого за звичаєвим правом

приводило до кривавої помсти. Ми приєднуємося до думки авторів, що підтримують погляди з обмеження позашлюбних стосунків, оскільки у популярному випадку сексуальна свобода чоловіків не мала би ніякого сенсу в правовій регламентації, в тому числі й щодо кількості дружин (тобто - офіційних сексуальних партнерів). Будь-який із чотирьох шлюбів може бути розірваний, а кількість розлучень не фіксувалася. Чоловік міг розлучитися без пояснення причин, а дружина - тільки через суд і за наявності відповідних підстав, однією з яких було не виконання чоловіком свого подружнього (сексуального) обов'язку.

Мусульманська релігія і шариат розглядають безшлюбність як небажаний стан, а шлюб як релігійний обов'язок мусульманина. Більш того, як зазначають дослідники, у шиїтів допускався тимчасовий шлюб, що укладається на певний строк. Мусульманська релігія обґрунтовувала принижений і залежний стан жінки у відносинах з чоловіком. Це було закріплено в Корані вказівкою про перевагу чоловіка, і, навіть, більш того, чоловікам дозволялося застосовувати до дружин тілесні покарання [9, 127]. Дружина вимагала розлучення тільки через суд, посилючись лише на суворо обмежені підстави: чоловік мав фізичні недоліки, не виконував подружніх обов'язків у статевій сфері та деякі інші.

Коран і священні перекази - хадіси суворо засуджують сексуальні контакти між чоловіками, призначаючи однакове покарання для обох партнерів - страта шляхом закидання каменями для одружених і сто кийових ударів для неодружених. Однак це стосується тільки дорослих чоловіків, а сам факт злочину повинен бути клятвено засвідчений принаймні чотирма свідками з бездоганною репутацією. Якщо ж винні покаються, їх можна простити (Коран, 4:16). Відповідно з нормами Корану люди однієї статі не повинні спати в одному ліжку. Їхні статеві органи мають бути закриті. Більш того, згідно з процесуальними нормами, які також містить Коран, в справах про

лесбійство або мужолозство приймалися до уваги свідчення чотирьох чоловіків і двох жінок або двох жінок і чотирьох жінок [10, 136]. Отже підраховуємо, що умусульманському світі суворо заборонені анальні зносини, усе рівно - з жінкою, чоловіком чи хлопчиком.

Класичне ісламське право також розробило й окремі положення, що регулюють шлюби поміж немусульман. Так, "шлюб невірної пари не розриває прийняттям ними спільно ісламу. Якщо невірні, чоловік і жінка, укладуть між собою шлюб без свідків, або під час дотримання жінкою іддату після шлюбу з іншим, котрий також був невірним, і це не суперечить віровченню їхньої секти, після чого вони спільно приймуть іслам, те, по навчанню Абу Ханіфи, їхній шлюб зберігає законну чинність. Зуфар же вважав, що шлюб їх недійсний в очах ісламу в обох випадках, тобто коли він укладався без свідків і коли зроблений під час дотримання іддату жінкою. Але невірні не можуть бути притягнуті до відповідальності за це до прийняття ними ісламу або до перенесення ними цієї справи до суду" [11, 218 - 219].

В ісламі дозволялося, хоча це й не заохочується Аллахом, розлучення з цього приводу класичне ісламське право визнавало наступні три види розлучення: 1) ахсян (тобто досить схвалюваний); 2) хаслян, (тобто схвалювальний); 3) біддат (тобто не схвалювальний) [12, 242].

Таким чином, розгляданого, безсумнівно, складного правового феномена як ісламське право з урахуванням особливостей нормативного регулювання тих багатомірних історико-культурних відносин, що так чи інакше пов'язані із сексуальністю [13, 145], дозволяє визначити місце ісламського права в світовій історії становлення багатовекторної правової карти політики регулювання міжстатевих відносин, а відтак прогнозувати перспективи й напрямки його розвитку й еволюції.

Перелік використаної літератури:

1. Эклога (VIII в.) [Извлечения] / Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран: Древность и Средние века / Сост. В.А.Томсинов. - М.: Зерцало, 1999. - С. 232 - 242.
2. Хрестоматия по истории Халифата / [Сост. и пер. Л.Р.Надирадзе]. - М.: Изд-во МГУ, 1990. - С. 208.
3. Хидая. Комментарий мусульманского права. - Т. 1. - Ташкент, 1893. - С. 131.
4. Коран. Сура 2 "Аль-Нисаа" ("Женщины"), аят 3.
5. Коран. Сура 4 "Аль-Нисаа" ("Женщины"), аяты 27, 28.
6. Коран / Пер с араб. И.Ю.Крачковского. - М.: СП ИКПА, 1990. - С. 179 - 190.
7. История государства и права зарубежных стран: [учебник] / Под ред. Крашенинниковой Н.А. и Жидкова О.А. - М.: Издательская группа НОРМА - ИНФРА-М, 1999. - Часть 1. - С. 426.
8. Лома Н. М. Історія держави та права зарубіжних країн: [навч. посібник]. - К.: "Каравела", Львів: "Новий Світ-2000", "Магнолія плюс", 2003. - С. 276.
9. Eron L. J. Homosexuality and Judaism. In: A. Swindler, ed. Homosexuality and World Religions / L. J. Eron. - Valley Forge, Penn.: Trinity Press International, 1993. - P. 103-134.
10. Берез Х. Исламские традиции права: [монография] / Хашматулла Берез; на русском языке; Одесская национальная юридическая академия - Одесса: Юридична література, 2006. - С. 136.
11. Хидая. Комментарий мусульманского права. - Т. 1. - Ташкент, 1893. - С. 218-219.
12. Хидая. Комментарий мусульманского права. - Т. 1. - Ташкент, 1893. - С. 242.
13. Синюкий О. В. Визначення сексуальних девіацій за середньовічним мусульманським і єврейським правом: історико-правовий порівняльний аналіз / О. В. Синюкий // Науковий вісник Юридичної академії МВС України. - Дніпропетровськ. - 2005. - № 3. - С. 140-46.